

ΠΟΙΗΣΙΣ ΚΑΙ ΚΡΙΤΙΚΗ

Κυρίαί καὶ Κύριοι,

Ὅτε πρὸ τινων ἐτῶν ἐπεσκέφθην κατὰ πρῶτον τοὺς Παρισίους, ἠθέλησα τὴν ἐπιούσαν ἀμέσως νὰ προσφέρω τῆς θερμῆς λατρείας μου τὸν φόρον εἰς τὴν σοφὴν τοῦ μεγάλου Βίκτωρος Οὐγκώ, οὗτινος ἡ ποιητικὴ δόξα κατέλαθεν ὁλόκληρον σχεδὸν τὸν λήγοντα αἰῶνα. Παρῆλθον τέσσαρα ὅλα ἔτη ἔκτοτε καὶ ὅμως αἱ ἀναμνήσεις παραμένουσι ζωηραί, ὡς κατὰ τὴν στιγμὴν καθ' ἣν εἰσόδουσα ὑπὸ τοὺς μελανοὺς θόλους τοῦ γηραιοῦ γαλλικοῦ Πανθέου. Μόλις ἔτος εἶχε συμπληρωθῇ ἀπὸ τοῦ θανάτου τοῦ εὐκλεοῦς ποιητοῦ, καθ' ὃν πᾶσα ἡ Γαλλία ἐν ἐκδηλώσει πανηγυρικῇ ἀληθοῦς πένθους εἶχε γονατίσει ὑπὸ τὴν θριαμβευτικὴν ἀψίδα, ἐνθα ἦν ἐκτεθειμένη ἡ νεκρικὴ λάρναξ.

Πρόσφατα ἐπομένως ἦσαν τὰ σημεῖα, τὰ μαρτυροῦντα τὸν κλονισμόν καὶ τὴν ἀναστίττωσιν, ἣν ὑπέστησαν οἱ Παριῖσιοι κατὰ τὴν ἡμέραν τῆς πανδημίου ἐκφορᾶς τοῦ δημοφιλεστέρου τῆς Γαλλίας ἀοιδοῦ. Ἐκατοντάς στεφάνων, ὧν ἐφείσθη ἡ βροχὴ καὶ ὁ ἄνεμος, κατεκάλυπτον τὰς ἐξωτερικὰς βαθμίδας τοῦ Πανθέου, ἄπειροι δὲ ἄλλοι στέφανοι ἀπέκρυπτον σχεδὸν τὸ ἀπλούστατον καὶ μελανόν φρεῖον, τὸ ἐναποτεθειμένον ἐν γωνιαίῳ θόλῳ τοῦ εὐκλεοῦς κοιμητηρίου.

Δὲν γνωρίζω διατί, εὐθὺς ὡς ἀπεφάσισα νὰ γράψω περὶ τοῦ θεματος ὅπερ ἡ εὐμένεια ὕμνων θὰ μοὶ ἐπιτρέψῃ νὰ ἀναπτύξω κατὰ τὴν ἐσπέραν ταύτην, ἀκουσίως καὶ ἀνεπαισθήτως ἀνεμνήσθην τῆς ζωηρᾶς ἐντυπώσεως ἣν ἀπεκόμισα κατὰ τὴν πρῶτην τοῦ γαλλικοῦ Πανθέου ἐπίσκεψίν μου καὶ τῶν συγκρουομένων αἰσθηματιῶν, ἅτινα ἀσυνειδήτως μὲ κατεῖχον ὑπὸ τοὺς σκοτεινοὺς καὶ ἠχήμεντας θόλους αὐτοῦ.

Εἰς πόσας ὄνειροπολήσεις εἶχον ἐπαφεθῇ ὑπὸ τοὺς θόλους ἐκείνους! Πρὸ ἐνός μόλις ἔτους σύμπασα ἡ Γαλλία ἦν ἐπὶ ποδός, ὀλοφυρομένη ἐπὶ τῇ ἀνεπανορθώτῳ ἀπωλείᾳ τοῦ μεγάλου ἀνδρός, ὅστις ἐπὶ δύο τρίτα αἰῶνος ἐξῆπτε καὶ διηύθυνε τὸ πατριωτικὸν τῆς αἰσθημα, οὗτινος οἱ ὕψηλοι στίχοι ἀπήχουν εὐθὺς καὶ ἀμέσως ἐν πάσῃ ἀνθρωπίνῃ καρδίᾳ. Ταῦτα ἀναπολῶν ἔστρεφον πρὸς τὸ παρελθόν καὶ ἐνθυμούμην τοὺς καλοὺς

* Ἀπεγγέλθη ἐν τῷ Ἑλλ. Φιλολογικῷ Συλλόγῳ Κωνσταντινουπόλεως τὴν 12 Νοεμβρίου 1890.

χρόνους, καθ' οὓς οὐ μόνον ἡ Γαλλία, ἀλλ' ἡ Εὐρώπη πᾶσα ἀπεστήθιζε τὴν μελαγχολικὴν ποίησιν τοῦ Λαμαρτίνου, τοῦ Καζιμίρ Δελαβίν τὰ πατριωτικὰ ἔσματα, τοῦ Βερανζέρου καὶ Μυσσέ τοὺς γοητευτικοὺς στίχους. Καὶ μετηγόμενῃ εἰς τὴν Ἑλλάδα, μόλις ἐξελθοῦσαν ἀπὸ δεινῶν πολιτικῶν περιπετειῶν, ἐν τῇ ὁποίᾳ οἱ ἀδελφοὶ Σουῦτσοι, ὁ Ραγκαβῆς, ὁ Σολωμός, ὁ Βαλαωρίτης, ὁ Ζαλοκώστας, οἱ ἀδελφοὶ Παράσχοι ἔψαλλον τὰς τύχας τῆς ἑλληνικῆς φυλῆς καί, χωρὶς νὰ τὸ ἐπιζητῶσι, διέπλαττον τὸ καλλιτεχνικὸν αἶσθημα τῆς ἀσυντάκτου ἔτι καὶ ἀμορφώτου χώρας.

Θὰ ἀπορήσητε ἴσως πῶς πραγματευόμενος περὶ ποιήσεως καὶ κριτικῆς προσηλώθην ἀμέσως καὶ κατὰ προτίμησιν εἰς τὴν ἐν τῷ Πανθέῳ ἀποκειμένην νεκρικὴν σορὸν τοῦ Βίκτωρος Οὐγκώ. Ἴσως μοὶ εἴπητε ὁποῖα ἡ σχέσις τῆς κριτικῆς πρὸς τὴν ἄφθιτον τοῦ μεγάλου ποιητοῦ δόξαν; θὰ σκεφθῇτε ἴσως ὅτι τὰ μεγάλα πνεύματα ἐν τῇ ἐπιστήμῃ καὶ τοῖς γράμμασι μετεωρίζονται πολὺ ὑψηλότερα τῆς πεζῆς σφαίρας, ἐν ᾗ ἡ ψυχρὰ κρίσις ἀνατέμνει καὶ ταξινομεῖ. Ναί, ἀλλὰ δυστυχῶς ἡ ἐτυμολογία τῶν συγχρόνων δὲν εἶνε ἡ μόνη καὶ ἀσφαλὴς ὁδὸς πρὸς τὴν ἀθανασίαν. Ὁ ἐνθουσιασμός τοῦ πολλοῦ πλήθους δὲν ἀποτελεῖ πάντοτε τίτλον διὰ τοὺς ὀλίγους, τοὺς ἀναμετροῦντας τὴν ποιητικὴν ἀξίαν οὐχὶ μὲ τοὺς παλμοὺς τῆς καρδίας, ἀλλὰ μὲ τὸ μέτρον τῆς ἀληθείας καὶ τῆς λογικῆς. Ὅταν παρέλθῃ ὀλίγος χρόνος καὶ ἐξασθενήσῃ ὁ ἐνθουσιασμός, εἰς τοὺς ὀλίγους ἐπιβάλλεται ἡ ἀπόφασις ἐὰν οἱ πολλοὶ ἀπατηθέντες ἀπεθέωσαν ἢ παραγνώρισαντες ἠδίκησαν ὑπέροχόν τι πνεῦμα. Πρὸ τριάκοντα ἔτων ἡ ποίησις τοῦ Λαμαρτίνου ἀφῆρπαζε σύμπαντα τὸν κόσμον· ἦτο ἄλλως τε ἐποχὴ, καθ' ἣν ὁ ρωμαντισμός διετέλει εἰς τὴν ἀκμὴν του. Αἱ μεσαιωνικαὶ παραδόσεις δὲν εἶχον τέλεον λησμονηθῇ καὶ αἱ εὐρωπαϊκαὶ κοινωνίαι εἶχον συνειθίσει νὰ ῥέπωσι πρὸς τὴν μελαγχολίαν καὶ τὸν ἀπελπισμὸν καὶ νὰ ἀρέσκωνται εἰς τὴν ὑπερφυσικότητα. Τὰ μυθώδη τερατουργήματα τῆς φαντασίας τοῦ Σκώτ, τοῦ Σὺη, τοῦ Τεράιγ καὶ τοῦ πατρὸς Δουμᾶ ἦσαν ἡ κοινὴ πάντων, τοῦ ὠραίου ἰδίως φύλου, καὶ προσφιλῆς μελέτη. Ἐζήτουν, ἐφόσον ἦτο δυνατόν, νὰ ἐξομοιωθῶσι πρὸς τὴν ἐποχὴν, καθ' ἣν ὁ Ἄθως μετέβαλλε τὴν γῆν εἰς μυριόνεκρον πεδῖον, ἐν τῷ ὁποίῳ αὐτὸς μόνος ἐσώζετο χωρὶς ν' ἀπολέσῃ οὔτε σταγόνα ἐκ τοῦ ἰδίου αἵματος· ἦσαν οἱ καιροί, καθ' οὓς μετὰ περισσοῦ ἐνδιαφέροντος παρηκολούθουν τὰς περιπετείας μαρσμιώδους τινὸς ἔρωτος ἐκ τῶν πολλῶν κατὰ τοὺς μέσους χρόνους. Οἱ ἔρωτες οὗτοι πάντες δὲν διέφευγον προδιαγεγραμμένον τινὰ τύπον. Ἡ ὥραία δέσποινα ἐπὶ δεκάδας πολλάκις ἔτων ἀνέμενε κατὰκλειστος, ξένη πρὸς πᾶσαν κοινωνικὴν κίνησιν καὶ ζωὴν, τὸν ἐκλεκτόν της, ὅστις διὰ μέσου περιπλανήσεων καὶ τυχοδιωκτικῶν πολέ-

μων, ὡς μόνην παρηγορίαν εἶχε τὴν γλυκεῖάν της ἀνάμνησιν καὶ ὡς μόνον σύντροφον τὰ χρώματα, τὰ ὅποια ἡ ὥραία ἡγάπα καὶ ἄτινα ἔφε-
ρεν αὐτὸς ἐπὶ τοῦ στήθους του, ἀνηρτημένα διὰ χειρὸς ἐκείνης.

Δὲν ἦσαν βεβαίως ἀκριβῶς τοιοῦτοι οἱ χρόνοι, καθ' οὓς ἔζησεν ὁ Λα-
μαρτῖνος, ἀλλ' ἦσαν ἐγγύτερον πρὸς τὴν ἐποχὴν, καθ' ἣν τοιαῦτα γε-
γονότα ἐλάμβανον χώραν, ἐνθουσιῶντα ἀκόμη διὰ τῆς ἀναπολήσεως αὐ-
τῶν τοὺς συγχρόνους του.

Βεβαίως ὁ καθ' ἡμᾶς αἰὼν ἦτο πολὺ κατὰ τὰς ἀρχὰς αὐτοῦ πνευμα-
τικώτερος τῶν χρόνων, οὓς ἡμεῖς σήμερον διερχόμεθα. Ἀναμφίβολον ὅτι
ἡ ὕλη τότε δὲν ἐκυριάρχει ὅσον νῦν. Ἐπομένως οἱ γράφοντες κατὰ τοὺς
καιροὺς ἐκείνους τοὺς εὐτυχεῖς ἦτο ἀδύνατον νὰ μὴ ἐπηρεασθῶσιν ἐκ τῆς
ἀτμοσφαίρας ἣν ἀνέπνεον. Ἐνθυμοῦμαι ὅτι ἄλλοτε σφοδρὸς φιλολογικὸς
ἀγὼν διεξήχθη ἐν Ἀθήναις, ἀπὸ τοῦ βήματος τοῦ φιλολογικοῦ συλλόγου
Παρνασσοῦ, μεταξὺ δύο ἐκ τῶν λογιωτέρων τῆς Ἑλλάδος ἀνδρῶν. Ἐπρό-
κειτο ἐὰν τὸν ποιητὴν παράγωσι περιπτώσεις πρόσφοροι εἰς ποιητικὰς
ἐξάρσεις ἢ ἐὰν ὁ ποιητὴς θὰ προκύψῃ εἰς μέσον καὶ κατὰ τὴν πεζοτέ-
ραν ἔτι ἐποχὴν. Ἡ ἀλήθεια φρονῶ ὅτι ἔγκειται ἐν τῷ μέσῳ. Ὁ ποιη-
τὴς δὲν δημιουργεῖται, ἀλλὰ γεννᾶται φέρων ἐν ἑαυτῷ τὸ θεῖον πῦρ, τὸ
ὅποιον τοσοῦτον φειδωλῶς ἀπονέμει ἢ εὐγενὴς τοῦ Παρνασσοῦ κόρη.
Ἀλλὰ τὸ πῦρ τοῦτο, τὸ ποιητικὸν τάλαντον καλούμενον, ἀναπτύσσεται
διαφοροτρόπως, ἀναλόγως τῶν χρόνων καὶ τῶν περιστάσεων, ἐν μέσῳ
τῶν ὁποίων θὰ διαρρεύσῃ ἡ ζωὴ τοῦ συγγραφέως. Δὲν παρήγαγεν ὁ Τρωϊ-
κὸς πόλεμος τὸν Ὅμηρον, ἀλλὰ τὰ περιπετειώδη καὶ ἥρωϊκά ἐκείνου
ἐπεισόδια ἐνέπνευσαν εἰς τὸν ἀθάνατον τυφλὸν ἀοιδὸν τὰς ἐπιβαλλούσας
εἰκόνας καὶ τὴν μεγαλοπρεπεστάτην ἁρμονίαν τῶν στίχων του.

Καὶ σήμερον ἔτι ἐὰν ἔζη ὁ Λαμαρτῖνος θὰ συνεχίνει ὡς πρὸ τριά-
κοντα ἔτων, διότι εἶνε ὁ μέγας τοῦ αἰῶνος λυρικός, ὁ ἀπεικονίσας τὴν
ματαιότητα τῆς ἀνθρωπίνης ζωῆς καὶ τὴν πικρὰν ἀλήθειαν τῆς καρ-
δίας τοῦ ἀνθρώπου. Ὁ Βίκτωρ Οὐγκὼ πάντοτε θὰ συνταράσῃ τὰ πλήθη
τῶν θνητῶν, διότι εἶνε ὁ ὑψιπέτης ἀοιδός, ὁ μετεωριζόμενος ὑπεράνω τῆς
γηίνης σφαίρας, ὁ κατέχων τὴν δύναμιν νὰ κινῇ καὶ τὰς λεπτοτέρας ἡμῶν
χορδὰς καὶ νὰ ἐξάπτῃ τὰ γενικώτερα αἰσθήματα. Ἐν τούτοις φυλλομε-
τροῦντες σήμερον τὰς ποιητικὰς ἐκείνου μελέτας, τὰ δράματα τούτου
καὶ τὰς ποιήσεις, χωρὶς νὰ τὸ ἐπιζητῶμεν ἔρχεται στιγμή καθ' ἣν δια-
κόπτομεν τὴν μελέτην καὶ σκεπτόμεθα. Τοὺς ἀνεγνώσαμέν πολλὰκις εἰς
τὸ παρελθόν, πολλὰκις οἱ ὑψηλοί, οἱ μεθυστικοί στίχοι των ἐπούλωσαν
τὰς πληγὰς τῆς ψυχῆς μας, τῆς ὁποίας ἐννόησαν καὶ τὰς τρυφερωτέρας
σκέψεις καὶ τοὺς κρυφιωτέρους στοχασμούς. Ἀλλὰ τὰς ποιήσεις των

ἀπὸ πολλοῦ γινώσκωμεν ἀπὸ στήθους, ὁ ἐνθουσιασμός ἡμῶν ὡς ἐκ τούτου δὲν εἶνε ἡ τῆς πρώτης ἡμέρας ἀλλοφροσύνη, σήμερον σκεπτόμεθα. Ἰδοὺ ἡ κριτική.

Τοιαῦτά τινα ἀνεπόλουν ὑπὸ τοὺς θόλους τοῦ γαλλικοῦ Πανθέου πρότινων ἐτῶν. Ἀκριβῶς καθ' ἣν ἡμέραν ἀπεφάσισα νὰ ἐπισκεφθῶ τὸν τάφον τοῦ Οὐγκώ εἶχον ἀναγνώσει ἐπιφυλλίδα ἐν τῷ Χρόνῳ, ἐν ᾗ ἐκρίνετο καὶ κατεκρίνετο ὁ ποιητής, τοῦ ὁποίου οἱ νεκρικοὶ στέφανοι κατεκάλυπτον ἀκμαῖον ἔτι τὸ μελανὸν φέρετρον. Ἦρχετο ἡ κριτικὴ ἵνα ταραξῇ τὸν αἰώνιον ὕπνον τοῦ μεγάλου διδασκάλου, ὅστις ἐπανεπαύετο ἐπὶ τῶν φύλλων τῆς δάφνης, τῶν σπαρέντων παρὰ συμπάσης τῆς εὐγνωμονούσης ἀνθρωπότητος. Ὁ ψυχρὸς νοῦς, μόλις συνετελέσθη ἡ ἀποθέωσις, ἔρχισε τὴν πρακτικὴν αὐτοῦ ἐργασίαν.

Φαντάζομαι τί ἐνδέχεται νὰ διανοήσθε κατὰ τὴν στιγμὴν ταύτην : Τί πρὸς ἡμᾶς ὅλα ταῦτα, ὅποτεν ἡ ἀθάνατος τῶν Ὀλυμπίων κόρη, κατέρχεται εὐεργετικὴ θεὰ ἐξ οὐρανοῦ ἵνα ἐξιδανικεύσῃ τὴν χαρὰν μας, ἐνσταλάξῃ παραμυθίαν εἰς τοὺς πόνους μας, μᾶς ἀπασπάσῃ ἐπὶ μικρὸν ἀπὸ τῆς πεζῆς πραγματικότητος, ἐν ᾗ κυλιόμεθα, ἵνα μᾶς φέρῃ εἰς κόσμον ἐνθα ἡ ψυχὴ ἀπολαμβάνει φῶς, μουσικὴν καὶ ἀρώματα ; Ἡμεῖς πάντες διατηροῦμεν τῆς πρώτης ἡμῶν εὐτυχοῦς νεότητος τὰς ἀναμνήσεις μετὰ τῶν ὁποίων στενότερα συνδέεται ἡ ποίησις ἡ διαπλάσασα τὴν νεότητα ἡμῶν καὶ τὸν χαρακτήρα. Μετὰ τοῦ Οὐγκώ καὶ τοῦ Λαμαρτίνου εἴμεθα παλαιοὶ καλοὶ σύντροφοι, διελθόντες ὁλοκλήρους νύκτας ἀρρήτων ὀνειροπολήσεων, παρὰ τὴν λάμψιν καὶ τὸ θάλπος τῆς οἰκογενειακῆς ἐστίας. Ἡ Τουλιέτα τοῦ Σαίξπηρου, ὅποτε ἠσθάνθημεν τοὺς πρώτους, ἀορίστους ἐκ τῆς ζωῆς πόθους, ὑπῆρξε τὸ ἰδεῶδες, τὸ ὁποῖον δὲν θὰ λησμονήσωμεν ποτέ. Καὶ ὅτε κατὰ τὰς μακρὰς τοῦ χειμῶνος νύκτας ἀόρατος κατήρχετο ἡ Μοῦσα ἵνα συνομιλήσῃ μετὰ τοῦ ποιητοῦ τοῦ Μυσσέ, ἐνομίζομεν ὅτι εὐεργετικὸν τι θεῖον πνεῦμα κατέστειλε πᾶσαν ἄλλην σκέψιν, πᾶσαν ἄλλην δύναμιν ἐκτὸς τῆς δυνάμεως τοῦ ν' ἀπολαμβάνωμεν πάσαις αἰσθήσεσι τὴν μαγικὴν ἐκείνην φαντασμαγορίαν.

Τοιαύτη ἀληθῶς εἶνε ἡ ποίησις. Μᾶς βαυκαλίζει κατὰ τὴν νεότητα καὶ μᾶς παραμυθεῖ ὅποτεν ἐπικρατῶσιν αἱ πρώται λευκαὶ τρίχες. Ὅτε ἔχομεν τὸ ἔαρ ἐν τῇ ψυχῇ, πᾶν ὅ,τι μᾶς λέγει εἶνε ἡ ἀλήθεια. Ἀκόμῃ δὲν ἐγνωρίσαμεν τὰς ἀνάγκας τῆς ζωῆς καὶ τὴν πραγματικότητά. Ὅλα γελῶσι, πάντα εὐωδιῶσι καὶ νομίζομεν ὅτι οὔτε τὸ ἔαρ τῆς ψυχῆς ἡμῶν θὰ διζδεχθῇ ὁ χειμῶν, οὔδ' ὅτε τὸν κόσμον τὸν χρυσοῦν πρὸν ὁποῖον ἐπλάσαμεν, ὁ κόσμος τῆς ἀνάγκης. Ἀλλ' ἀτυχῶς ὁ βίος οὗτος τῆς ἀνυπόπτου εὐτυχίας δὲν διαρκεῖ μακρόν, ἐνῷ ἡ ποίησις θὰ παρακολουθήσῃ ὁλόκληρον

τὴν ζωὴν μας. Ὅποτεν εἰσέλθωμεν εἰς τὴν κοινωνικὴν πάλην, διαλύονται κατὰ μικρὸν τὰ εὐδαίμονα ἐκεῖνα ὄνειρα. Βεβαίως δὲν λησμονοῦμεν τὴν Ἰουλιέταν τοῦ Σαϊκσπήρου, ἀλλὰ δὲν εἶνε ὥς τὸ πρὶν τὸ θερμὸν ἰδανικόν μας· ἡ Μοῦσα λαλοῦσα πρὸς τὸν ποιητὴν τοῦ Μουσὲ λαλεῖ πάντοτε τὴν ἁρμονικὴν καὶ γόησάν γλῶσσάν της, ἂν ὁμως συμπέσῃ νὰ ἔχωμεν δυστυχῇ τινι συλλογισμόν, ἴσως κλείσωμεν τὸ βιβλίον, ἀλλὰ δὲν θὰ δυνηθῶμεν—φεῦ! νὰ ἀποδιώξωμεν τὴν ἐπασχολοῦσαν σκέψιν.

Δυστυχῶς τοιοῦτος ἐπλάσθη ὁ ἄνθρωπος, τοιοῦτον τοῦλάχιστον καθιστῶσιν αὐτὸν οἱ ὅροι τῆς ζωῆς ἣν σήμερον διερχόμεθα. Ἀνέστυρα μίαν πτυχὴν τοῦ παράπετάσματος οὐχὶ διὰ νὰ ἴδῃτε τὴν σύγχρονον ἡμῶν εἰκόνα, τὴν ὅποیان πολὺ καλῶς γνωρίζετε, ἀλλὰ διὰ νὰ ἐξηγήσω ὀφθαλμοφανέστερον τὴν σχέσιν τῆς κριτικῆς πρὸς τὴν ποίησιν. Εἰς τοὺς καιροὺς, καθ' οὓς ὁ πνευματικὸς βίος ἦτο ἡ βάσις τῆς ὅλης ζωῆς, αἱ ἐξάρσεις τῆς ποιήσεως εἶχον τὴν ἀπτήχησιν αὐτῶν ἐν τῇ καρδίᾳ τῶν ἀνθρώπων. Κατὰ τὴν ἐποχὴν τῆς ἀναγεννήσεως ἐν Ἰταλίᾳ ἰδίως καὶ Γαλλίᾳ, καὶ ἐπὶ δύο σχεδὸν αἰῶνας βραδύτερον τασαύτῃ ἐπέπνεεν αἰσθηματικότης ἐν τῇ κοινωνίᾳ, ὥστε ὁ Μολιέρος ἐνεπνεύσθη καὶ ἔγραψε τὴν ἀπαράμιλλον κοινωνικὴν σάτυράν του, τὰς *Precieuses Ridicules*. Ἀνασκάπτοντες οἱ τοῦ ΙΕ' καὶ ΙΣ' αἰῶνος τὰ κειμήλια τῆς ἀρχαίας ἐλληνικῆς τέχνης καὶ ἀναξέοντες τὰς περγαμηνάς, δὲν ἠτύχησαν νὰ ἐπαναφέρωσι τὸν χρυσοῦν αἰῶνα τοῦ Περικλέους καὶ τῆς Ἀσπασίας, ὡς ἐφάντάσθησαν, ἀλλ' ἐδημιούργησαν αἰῶνα, ὅστις ἔσχε βραδύτερον τὰ εὐτυχῇ ἀποτελέσματα τού· ἀλλὰ τότε τοῦλάχιστον ἦτο αἰὼν καθ' ὅλα αἰσθηματικὸς, καὶ μόνον αἰσθηματικὸς. Αἱ σκέψεις, ἡ φράσις, ἡ περιβολή, αἱ πρὸς ἀλλήλους σχέσεις, πάντα ἐρρυθμίζοντο καθ' ὠρισμένον κανόνα, οὕτως ὥστε ἐπέπνεε πνεῦμα μονοτονίας καὶ σχολαστικότητος.

Ἦτο ἀνάγκη νὰ ἐπέλθῃ ἡ ἀντίδρασις καὶ ἐπῆλθε, συντελεσθεῖσα κατὰ τὰ τέλη ἰδίως τοῦ αἰῶνος τούτου. Ἴσως μετεπέσαμεν εἰς τὰ ἄκρα κ' ἐγενόμεθα σκεπτικοὶ καὶ μόνον σκεπτικοί. Ἴδου ὁ κίνδυνος, καὶ τίς οἶδε μὴ εἶνε ἀνάγκη νὰ ἐπανέλθωμεν μικρὸν πρὸς τὰ ὀπίσω. Παρεξέκλινά πιθανῶς ἐκ τοῦ κυρίου θέματός μου, διὰ νὰ εὐτυχῇσω νὰ καταδείξω ὅτι ἡ κριτικὴ εἶνε ὁ ἀναγκαῖος ὁδηγὸς τῆς ποιήσεως. Δὲν ἐπιζητεῖ νὰ ἀποσπάσῃ τὰ ἀμάραντα ἀνθὴ τὰ ὅποια κοσμοῦσι τὸν στέφανόν τῆς παρθενικῆς κόρης, οὔτε νὰ ἐξατμίσῃ τὰ ἄρώματα τὰ ὅποια αὕτη διαχέει περὶ αὐτῆς. Ἀλλὰ μετὰ χειρὸς φιλοστόργου καὶ εὐεργετικῆς ἀποσπᾶ ἄσσμα ἢ χάσμά τινα φυτὰ, τὰ ὅποια ἀσχημίζουσι τὸν καλλωπισμόν της, ἢ διαλύει ἐκ τῶν ἀρωμάτων της ὅσα τυχόν δὲν ἔχουσι τὴν καταγωγὴν ἀπὸ τοῦ Περικλέους καὶ τοῦ Ἐλικῶνος. Μηδεὶς ὑπολάβῃ ὅτι ἡ κριτικὴ

εἶνε ἐσκωριασμένη καὶ σχολαστικὴ τέχνη γραμματικοῦ, ἔχοντος νεκρὰν τὴν ἀντίληψιν καὶ ἀμβλείας τὰς αἰσθήσεις. Ὡς τοῦναντίον, εἶνε ἡ φωτεινὴ ἐπιστήμη τοῦ φιλοσοφοῦντος ἐπὶ τῶν ἀριστουργημάτων τοῦ πνεύματος, ἐπιστήμη τὴν ὅποیان ἀντιπροσωπεύουσιν ἄνδρες καλαισθητικοὶ καὶ βαθεῖς ἐξερευνηταὶ τῶν μυστηρίων τῆς φύσεως καὶ τῆς ἰδιουφίας τοῦ ἀνθρώπου. Διεξερχόμενοι τὰς σελίδας αὐτῶν, αἰτίνες ἀνατέμνουσι τὴν ποίησιν, ἀναγινώσκουμεν σελίδας πλήρεις ποιήσεως, φιλοσοφικωτέρας καὶ πραγματικῆς, διότι τίθεται κατὰ μέρος ἢ ἐκ τῆς ἐξάρσεως ὑπερβολὴ καὶ προκύπτει πλήρης ἡ ἀλήθεια.

Πρὸ τινων ἐτῶν, ἐπασχολούμενος εἰδικώτερον ἐπὶ τῶν δραμάτων τοῦ Οὐγκώ κατέφυγα εἰς τὸ σύγγραμμα τοῦ Σαιν Μάρκ Ζιραρδέν. Ἀναπτύσσων τὸ κεφάλαιον τῆς πατρικῆς στοργῆς ὁ βαθὺς κριτικὸς εἶχεν ὑπ' ὄψιν αὐτοῦ πάντα τὰ γνωστὰ ποιήματα τὰ ἔχοντα ὡς βάσιν τὸ πατρικὸν φίλτρον ἐπομένως καὶ τὸν *Βασιλέα Διασκεδάζοντα*, τὸν περιστρεφόμενον περὶ τὰ παθήματα τοῦ ἀτυχοῦς γελωτοποιοῦ τοῦ Φραγκίσκου Α'. Ὁ Τριβουλέτος μίαν εἶχε κόρην ὡς μόνον ἀγαθὸν ἐπὶ γῆς καὶ τὴν κόρην του ταύτην ἀφῆρπασεν ἡ ἀκολασία τοῦ Βασιλέως. Ἡ εὐτυχία του πᾶσα διελύετο καὶ οὐδὲν ἄλλο τῷ ἀπέμενεν εἰμὴ ἡ δυσμορφία, ἡ καθιστῶσα αὐτὸν μισάνθρωπον, καὶ ἡ πέδη τοῦ γελωτοποιοῦ, ἡ ἐξαναγκάζουσα ἵνα καταπνίγῃ πᾶσαν πικρίαν καὶ στενυχμὸν διὰ νὰ δύναται νὰ γελᾷ πρὸς θυμηδίαν τοῦ Βασιλέως. Ἡ ἀπόγνωσις τοῦ δυσμοίρου πατρὸς ἐξέσπα ἐν στίχοις ἀμιμήτου ποιητικοῦ ὕφους καὶ τευφερότητος· εἶνε στίχοι ἀρμονικώτατοι τὴν ὕφην, ἐκπροσωποῦντες πλήρες τὸ κάλλος τῆς ἰδέας, ἀλλὰ στίχοι, ὡς παρατηρεῖ ὁ Ζιραρδέν, ἀρμόζοντες εἰς χεῖλη ἑραστοῦ οὐχὶ πατρὸς ἀπεγνωσμένου. Ὁ πατὴρ ὁ ἔχων παρ' αὐτῷ ἡττησμένην τὴν κόρην του, τὴν ὅποیان ἐτῆρει μακρὰν ἀπὸ παντὸς βλέμματος, ἀπὸ πάσης ψυχοφθόρου κοινωνικῆς ἐπιμιξίας, κλαίει καὶ ὀδύρεται, ἀλλ' ἡ στοργὴ αὐτοῦ δὲν ἐκδηλοῦται δι' ἐκφράσεως αἰσθηματικῆς ἐξάρσεως πάθους ἀκάτανικῆτου. Ἡ ποίησις τοῦ Τριβουλέτου εἶνε ἀληθής, ἀλλὰ τὸ αἰσθημὰ του δὲν εἶνε ἡ στοργὴ πατρὸς, ἐκδηλουμένη ἐν τῇ φυσικότητι αὐτῆς καὶ τῇ ἀφελείᾳ. Ὁ πατὴρ ὁ ἀποξενούμενος, οὕτως ἢ ἄλλως, τοῦ μόνου τέκνου του δὲν διαφλέγεται ὑπὸ παθῶν, ὅποια κατασπαράσσουν τὸν Τριβουλέτον, ἀλλ' ὁ βαθὺς αὐτοῦ πόνος εἶνε πόνος μᾶλλον σιγηλός, ὑποσκάπτων μετὰ τῆς ἐκλείψεως εὐτυχίας αὐτὴν τὴν ὑπαρξίν του.

Ἴδου τὸ εὐεργετικὸν ἔργον τῆς κριτικῆς, τὸ ἐξυπηρετοῦν τὴν ποίησιν διὰ τῆς ἀποκαταστάσεως τοῦ αἰσθήματος εἰς τὸ μέτρον αὐτοῦ τὸ ἀληθές. Οὐδεὶς τεχνοκρίτης, φιλοσοφῶν ἐπὶ τῶν λυρικῶν τοῦ Λαμαρτίνου, διε-

νοήθη ποτέ ἢ ἐτόλμησε νὰ ἀμαυρώσῃ τὴν ἀλήθειαν καὶ τὸ ὕψος τῆς ἰδέας του. Ἐψυχολόγησε μόνον καὶ εἶπεν ἡ φιλοσοφία τῆς ποιήσεως, ὅτι ἡ ἐπιχεχυμένη ἐπὶ τῶν ποιημάτων του μελαγχολία εἶνε πολὺ βαρεῖα, ἱκανῶς μονότονος καὶ πάντοτε ἐπὶ τοῦ αὐτοῦ ἀπαραλλάκτου καὶ ἀναλλοιώτου τόνου. Οὐδεὶς ἀγνοεῖ ὅτι ἡ γῆ δὲν εἶνε ὁ ἐπηγγελλόμενος παράδεισος, ὅπου μόνον φῶς καὶ ἄσματα καὶ διαρκὲς ἀπόλαυσις ἀπαντῶσι. Πάντες γινώσκουμεν ὅτι ἀρκετὰ βαρὺ φορτίον εἶνε ἡ ζωὴ, καὶ ὅτι ἀκριβὰ πληρόνομεν τὰ μειδιάματα τῆς τύχης. Ἀλλὰ διατί ὁ ποιητής, ἰδίως ὁπόταν φέρῃ τὸν τύπον τῆς μεγαλοφυΐας, νὰ λαμβάνῃ τὸ σκότεινόν μόνον μέρος τοῦ βίου, διατί νὰ μᾶς λέγῃ ὅτι καὶ αὐτὴν ἀκόμη ἐβαρύνθη τὴν ἐλπίδα; Ὅποταν αὐτός, ὁ ἐμπνευσμένος τῆς Μούσης υἱός, ἔχασε τὴν ἐλπίδα, τί τότε ἀπομένει εἰς ἡμᾶς τοὺς κοινούς θνητούς, τοὺς ἀπ' αὐτῆς καὶ μόνης ἐξαρτωμένους; Καὶ ἂν θέλωμεν δὲν εἶνε δυνατόν νὰ πιστεύσωμεν ὅτι οὐδεμίᾳ χαρᾷ τὸν ἐφαίδρυνέ ποτε καὶ οὐδεμίᾳ εὐτυχίᾳ τὸν ἀναμένει. Ὑπάρχουσι τόσαι ἀληθεῖς εὐτυχίαι ἐπὶ γῆς, τόσαι μεθυστικαὶ καὶ ἀλησμώνητοι ἀπολαύσεις. Διαρκοῦσι μικρόν, εἶνε ἀληθές, ἀποτελοῦσι σταγόνας γλυκεροῦ ὕδατος ἐντὸς τοῦ ἀπεράντου ὠκεανοῦ τῆς ἀλμυρᾶς θαλάσσης, ἀλλ' ὑπάρχουσι καὶ ὁπόταν μᾶς ἔλθωσιν, εἶνε ἐπαρκεῖς, νὰ ἐξαλείψωσι πᾶσαν σκιάν παρελθούσης δυστυχίας.

Κατὰ τὸν λήγοντα ἰδίως αἰῶνα ἡ ποίησις προσέλαβε ἰδιόζοντά τινα τύπον, τὸν ὁποῖον ἐκάλεσαν *ῥωμαντισμόν*. Ἐμνημόνευσα δύο κορυφαίων ἀντιπροσώπων τῆς ῥωμαντικῆς σχολῆς, οἵτινες οὐχ ἤττον, μεθ' ὅλας τὰς παρεκβάσεις αὐτῶν, εἶνε καὶ θὰ παραμείνωσι δύο μεγάλοι ποιηταὶ ἐν παντὶ αἰῶνι καὶ πάσῃ ἐποχῇ. Ἡ τάσις ἐν τούτοις τοῦ ὑπερβάλλειν τὴν ἔκφρασιν, τοῦ χρωματίζειν οὐχὶ βεβαίως ἀναληθῶς ἀλλὰ πάντως ὑπερφυσικῶς τὰ ἀνθρώπινα αἰσθήματα καὶ πάθη, εἶχε πολλοὺς ἄλλους ἤττον γνωστοὺς μιμητάς, οἵτινες, χωρὶς νὰ ἔχωσι τὸ θεῖον χρίσμα τῆς μεγαλοφυΐας, ἐπλήρωσαν τὰς μικρὸν ἡμῶν προηγηθείσας κοινωνίας ἀνεξάντλητων κλαυθμηριορῶν καὶ γόων. Ἀπετέλεσαν τελείαν φιλολογικὴν ἐπιδημίαν, ἀπὸ τῆς ὁποίας ἡ ἀνθρωπότης ἔδωκε τέλος ν' ἀπαλλοχθῇ. Ἦτο καιρὸς νὰ καταπέσῃ ἡ μακρὰ κόμη τοῦ ποιητοῦ, διότι καὶ ἄνευ ταύτης ἠδύνατο κάλλιστα νὰ ἐμπνέηται καὶ νὰ γράφῃ καλοὺς στίχους ἦτο περιττὸν νὰ στολίζῃ τὰ ποιήματά του διὰ τῶν κυπαρίσσων τοῦ κοιμητηρίου, τοῦ ὠχροῦ φωτός τῆς σελήνης, τοῦ φλοίσβου τοῦ κύματος, τοῦ ἄσματος τῶν ἀηδόνων, καὶ τοῦ πενθίμου ψιθύρου τῶν πευκῶν. Ὅλα ταῦτα ἐγράφησάν καὶ θὰ γραφῶσι παρὰ μεγάλων ποιητῶν, ἀλλὰ δὲν παρατάσσονται ἀναμῖξ καὶ ἀσυνειδήτως διὰ νὰ ἀποτελέσωσιν ἄχρουν καὶ ἄχαριν στιχουργίαν, ἥτις παρὰ τὸν σκοπὸν ὃν ἐπιδιώκει δὲν εἶνε ἱκανή

ἵνα συγκινήσῃ. Ἡ ποίησις δὲν ἀγαπᾷ σώματα φθισικά καὶ ψυχὰς ἐτόιμους νὰ λιποθυμήσωσιν. Ἡ ποίησις εἶνε ἡ ζωὴ, ὅποιαν ὁ καλὸς Θεὸς τὴν ἐδημιούργησε, μὲ ὅλα τὰ δυσάρεστα αὐτῆς ἀλλὰ καὶ μὲ ὅλα τὰ ἀγαθὰ της. Ἄν ἔχῃς τὸ εὐεργετικὸν δῶρον τοῦ συγκοινωνεῖν πρὸς τὴν θεότητα, ψάλλε μου τὴν πατρίδα μὲ τὴν μεγαλειότητα τοῦ Ὀμήρου· περίγραψέ μου τὴν ἀγριότητα καὶ τὸ μεγαλεῖον τῆς φύσεως διὰ τῆς φαντασίας τοῦ Ὀσσιάνου· εἰσάγαγέ με ὡς ὁ Δάντης εἰς τὸν Ἄδην ἢ τὸν Παράδεισον· δός μου νὰ ἐννοήσω τὸν Ἑρωτα διὰ τῆς ἀληθείας καὶ φυσικότητος τοῦ Μυσσέ· φιλοσόφησε, ψυχολόγησε ἐπὶ τοῦ ἀνθρώπου ὡς ὁ Σαικσπῆρος· ψάλλε μου τὸν πότον καὶ τὴν χάραν ὡς ὁ Ἀνακρέων· ζωγράφησέ μου τὸν ἀγροτικὸν βίον καὶ τὴν ποιμενικὴν εὐτυχίαν ὡς ὁ Θεόκριτος· καυτηρίασε τὴν κακίαν ὡς ὁ Ἰουβενάλης· γράψε κοινωνικὴν σάτυραν ὡς ὁ Μολιέρος καὶ φέρε μοι τὴν θυμηδίαν καὶ τὸν γέλωτα ὡς ὁ Γολδόνης. Ἀφοῦ εἶμαι θνητός, ἔχω βεβαίως τὰς περιπετείας μου, ἔχω τὰς θλιθεράς στιγμάς μου καὶ αἰσθάνομαι ἐνίοτε τὴν ἀνάγκην νὰ φιλοσοφήσω ἐπὶ τῆς ματαιότητος τοῦ βίου. Ζητῶ ἀπὸ σὲ τὸν ποιητὴν νὰ μοὶ φέρῃς τὰ δάκρυα, τὰ ὅποια δὲν μοὶ ἔρχονται καὶ ἅτινα ἐν τούτοις θὰ μὲ ἀνακουφίσουν. Δός λοιπὸν τὴν διέξοδον εἰς τὴν λύπην μου, ὅπως μοὶ τὴν δίδει ἡ Ἀντιγόνη, ὅτε ὁδηγήσασα δι' ἐρήμων καὶ δυσβάτων ὁδῶν τὸν τυφλὸν πατέρα της εἰς τὸν Κολωνόν, ἀπόλλυσιν αἴφνης αὐτὸν κατελθόντα τὸν σκοτεινὸν καὶ μυστηριώδη οὐδὸν τοῦ ναοῦ τῶν Εὐμενίδων, ὡς ἡ Ἀνδρομάχη, ὅτε, προτείνουσα τὸ βρέφος αὐτῆς, τὸν πρῶτον τρυφερὸν καρπὸν τοῦ συζυγικοῦ της ἔρωτος, ἐξορκίζει τὸν Ἑκτορα νὰ μὴ ἀφεθῇ εἰς τὴν ἀγρίαν ὁρμὴν τῆς πάλης πρὸς ἣν ἀπῆρχετο. Δὲν γνωρίζω ἀληθέστερον πόνον κόρης φιλοστόργου, ἀπολοφυρομένης ἐπὶ τῇ ἀπωλείᾳ τοῦ ἑαυτῆς πατρός, οὔτε φυσικωτέραν θλίψιν συζύγου πιστῆς καὶ ἀφωσιωμένης, ἥτις προησθάνετο ὅτι ἡ σπάθη τοῦ Ἀχιλλέως θὰ κατέρριπεν ἄπνουν τὸν προσφιλῆ της σύντροφον. Ἐὰν δὲν ἔχῃς τὴν δύναμιν νὰ συγκλονῇς οὕτω βαθέως τὸν ἀναγνώστην σου, ἐὰν εἶσαι ποιητής, χωρὶς νὰ ἦσαι, ὡς ὁ Σοφοκλῆς καὶ ὁ Ὀμηρος, μεγαλοφυΐα περιορίσθητι τότε νὰ ἐκφράσῃς τὸ αἰσθημὰ σου, ὅ,τι δῆποτε καὶ ἂν εἶνε, ἀφελῶς, φυσικῶς, ὅπως τὸ ἀντιλαμβάνεσαι καὶ ὅπως τὸ ἐννοῶ χωρὶς νὰ κυνηγᾷς μεγάλας ιδέας, αἵτινες δὲν ἔρχονται ἐὰν δὲν ὑπάρχωσιν, οὔτε νὰ ἐξωτερικεύῃς αὐτάς πομπωδῶς, διότι ὅποταν τεχνάζῃσαι τὴν ἐκφρασιν, πάσχεις πτωχείαν ἰδεῶν.

Τὸ κῦρος τῆς ἀληθείας ταύτης ἐπιμαρτυρεῖ ἡ ἀρχαία ἐλληνικὴ ποίησις ἢ ἐπικληθεῖσα κλασικὴ. Παρῆλθον πολλοὶ αἰῶνες ἔκτοτε, ἦλθον καὶ ἐξέλιπον ἀλλεπάλληλοι γενεαὶ ἀνθρώπων, μετεβλήθησαν αἱ σκέψεις αὐτῶν καὶ οἱ ὅροι τοῦ κοινωνικοῦ βίου, καὶ ὁμως ἡ ἀρχαία ἐλληνικὴ ποίη-

σις πρόκειται πάντοτε τὸ πρότυπον τῆς ἀληθοῦς ἐμπνεύσεως, ἡ διαυγής καὶ ὁροσερὰ πηγὴ, ἐξ ἧς ποτίζεται ἡ διψῶσα ἀνθρωπότης.

Ἡ τὴν ποίησιν ἐκείνην διαπνέουσα ἰδέα μετέδωκεν εἰς τὴν Ἑλλάδα τὴν ἐκπολιτιστικὴν ἀποστολὴν, ἡ ὁποία ἀπὸ τῆς πρώτης ἐμφανίσεως αὐτῆς τὴν ἐχαρακτήρισεν. Τὴν ποίησιν ἐκείνην ἔφερον οἱ διδάσκαλοι τοῦ Βυζαντίου εἰς τὴν Ἰταλίαν, ἐνθα οἱ Μεδικοί μαγευθέντες ἐνόμισαν ὅτι ἠδύναντο νὰ ἐπαναφέρωσι τοὺς παλαιούς ἐλληνικοὺς χρόνους· ἡ ποίησις αὕτη ἐνέπνεε τὴν αὐλὴν τοῦ Φραγκίσκου Α' καὶ βραδύτερον τοῦ Λουδοβίκου ΙΔ', τὸ ἐλευθέριον καὶ ἁδὴλον ταύτης πνεῦμα ἐπέφερε τὴν πυρετώδη ἐποχὴν τῆς ἀναγεννήσεως καὶ κατέρριψε βαθμηδόν, ἀλλ' ἀσφαλῶς τὰς σκοτεινάς τοῦ μεσαιῶνος παραδόσεις. Ὅποτε διὰ τῶν σοφῶν μεταναστῶν τοῦ Βυζαντίου ἀπεκαλύφθη τὸ ἀπαράμιλλον κάλλος τῆς ἐλληνικῆς ποιήσεως καὶ τῆς τέχνης, αἵτινες φέρουσι τὸν αὐτὸν τύπον καὶ τὴν αὐτὴν ἐκφανσιν, τοιοῦτος ὀργασμὸς κατέλαβε τὴν Εὐρώπην, ἰδίως τὴν Ἰταλίαν καὶ τὴν Γαλλίαν, ὥστε ἅπας ὁ ἐπίσημος καὶ ἰδιωτικὸς βίος ἐνεπνέετο ἐκ τῶν ἐλληνικῶν ἰδεῶν τῶν κλασικῶν χρόνων, ἡ δὲ γλῶσσα ἡ γαλλικὴ, ἥτις τότε ἀπεκαθαίρετο καὶ ἀνεκαινίζετο, ἔτεινε νὰ προσλάβῃ τὸ πνεῦμα καὶ τὴν ὕφιν τοῦ ἐλληνικοῦ λόγου. Βεβαίως ὁ ΙΓ' καὶ ΙΖ' αἰὼν δὲν ἦσαν εἰσέτι προπαρασκευασμένοι νὰ κατανοήσωσι πλήρη τὸν ἀρχαῖον ἐλληνικὸν κόσμον καὶ οἱ ἀγῶνες ἐκεῖνοι πάντες ἦσαν τὸ προοίμιον ἀπλῶς τῆς μελλούσης ἐργασίας. Ἀλλ' ἡ ἀναμόρφωσις, ἥτις συνετελέσθη διὰ τῆς ἀποκαλύψεως τῆς ἐλληνικῆς ἀρχαιότητος, ἐν τῇ πολιτικῇ καὶ κοινωνικῇ καταστάσει τῆς Δύσεως, ἀποδεικνύει ὅτι ἡ ποίησις, ἡ ἐνέχουσα τὴν ἀλήθειαν, τὸ κάλλος καὶ τὴν δύναμιν τῆς ἐλληνικῆς, δὲν ἐπαγγέλλεται μόνον τὴν πρόσκαιρον τοῦ ἀνθρώπου ψυχαγωγίαν, ἀλλ' ἔχει σημαντικωτέραν καὶ διαρκεστέραν ἀποστολὴν.

Εἶπον ὅτι ἡ κριτικὴ ἀποκαθιστᾷ τὸ αἶσθημα εἰς τὸ μέτρον αὐτοῦ τὸ ἀληθές. Καὶ λέγων αἶσθημα ἐννοῶ ἐν γένει τὴν ἰδέαν, ἥτις ἐνέπνευσε τὸ ποίημα, καὶ ἥτις τὸ διαπνέει. Ἀλλὰ βεβαίως δύναται νὰ ἀντιταχθῇ: ὁποῖον ἄρα, προκειμένου περὶ λόγου, εἶνε τὸ μέτρον τοῦτο; Τίς δύναται εὐσυνειδήτως νὰ ἰσχυρισθῇ ὅτι αὐτὸς κατέχει τὸν ἀλάνθαστον γνώμονα τῆς ἀληθείας; Πάντες οἱ ἄνθρωποι δὲν ἀντιλαμβάνομεθα ἀπαραλλάκτως τὰ ἀμέσως εἰς τὴν οἴσθησιν ἡμῶν προσπίπτοντα. Ἡ χαρὰ καὶ ἡ λύπη διαφόρως ἐκδηλοῦνται, ἡ ἰδέα τῆς πατρίδος, τοῦ Θεοῦ, τῆς ἀθανασίας κατὰ διάφορον τρόπον μᾶς ἐπηρεάζουσι. Πῶς λοιπὸν ἡ κριτικὴ δύναται νὰ εἴπῃ τὴν ἀπόφασιν αὐτῆς, ἀσφαλῶς καὶ ἀνεκκλήτως, προκειμένου περὶ τῆς αὐτῆς ἰδέας παρὰ πλειοτέρων ἐκφραζομένης, πῶς θὰ δυνηθῇ νὰ εἴπῃ ποῦ ἐξεδηλώθη συμφωνότερον πρὸς τὴν ἀλήθειαν, καὶ ποῦ ὄχι;

Ἐὰν ἡ ἀλήθεια εἶνε ἐκεῖνο τὸ ὁποῖον αἰσθάνομαι, δὲν τὴν εἶπα ἄρ' ἄ γε διότι δὲν τὴν αἰσθάνεται ὅπως τὴν ἀντελήφθην; Ἐν ἐνὶ λόγῳ δὲν ἀπα-
τᾶται ἄρ' ἄ γε ἡ κριτική, ἀποθεοῦσα ἢ προγράφουσα; Δὲν ὑπάρχουσι τε-
κμήρια καταδεικνύοντα ὅτι ἀδίκως κατερρίφθησαν ἀπὸ τοῦ στυλοβάτου
αὐτῶν ποιηταί, τοὺς ὁποῖους βραδύτερον ἀνεστήλωσαν ὑψηλότερα μᾶλλον
πεφωτισμένος λόγος; ἢ ὅτι ὑπερετιμήθη μέτριόν τι ποιητικὸν πνεῦμα,
τὸ ὁποῖον μετ' οὐ παλὺ παρέσυρεν ἡ λήθη τοῦ χρόνου;

Εἶνε ἀναμφίβολον ὅτι καὶ ἡ κρίσις τῶν ἀνθρώπων παρακολουθεῖ τὴν
ἀτέλειαν τῶν γηίνων πραγμάτων. Οὐδεὶς ὑφίσταται μαθηματικῶς ὀρι-
σμένος κανὼν προκειμένου περὶ ἰδέας, ἥτις εἶνε αἶσλος, καὶ λόγου, ὅστις
δύναται νὰ ἔχῃ πολλὰς καὶ διαφόρους τὰς ἐκφάνσεις. Ὑπάρχουσιν ἀναλ-
οίωτοί τινες καὶ ἀφθαρτοὶ ἀλήθειαι, τὰς ἀληθείας δὲ ταύτας λαμβάνει ἡ
κριτικὴ ὡς μέτρον. Ἐργάζεται διὰ τοῦ ὀρθοῦ λόγου ἀλλὰ καὶ τῆς κα-
λῆς πίστεως. Ὅταν λείψῃ ἡ καλὴ πίστις, τότε παύει οὖσα ἡ φιλοσοφικὴ
ἐπιστήμη. Μεταβάλλεται εἰς ἐμπαθεῖ πολεμίαν, ποτίζουσα τὸν Βύρωνα,
ἅμα τῇ ἀνατολῇ του, τὰς πικρίας, αἵτινες βραδύτερον τῷ ἐνέπνευσαν
τὰς καυστικὰς κατὰ τῶν Ζωῆλων σατύρας του.

Παρ' ἡμῖν ἀτυχῶς μέχρι τοῦδε οὐδεμία ἐγένετο σοβαρὰ ἐργασία ἐπὶ
τῆς πνευματικῆς τοῦ ἔθνους παραγωγῆς. Ἡ γνησία ἐλληνικὴ ποίησις
τοῦ Σολωμοῦ καὶ τοῦ Βαλαωρίτου, ἡ ἐνέχουσα τὸ μεγαλεῖον τῶν ἀπο-
κρήμνων βουνῶν μας, τὴν ἡμερότητα καὶ τὴν δρόσον τῆς περιβαλλούσης
φύσεως, ἡ ἀναπαριστῶσα τὰς ἀφελεῖς καὶ γλυκεῖας ἐλληνικὰς παραδόσεις,
αἵτινες ὁσημέραι λησμονοῦνται καὶ ἐκλείπουσι, συνεκλόνησε σύμπαν τὸ
ἐλληνικόν, χωρὶς νὰ ἀποτελέσῃ ἀκόμη τὸ θέμα σοβαρᾶς μελέτης παρὰ
τῶν ὀλίγων. Ὅσάκις ἐλάλησε παρ' ἡμῖν ἡ κριτικὴ, ἡ ἐπιπολαίως ἡ ἐμ-
παθῶς ἐξεφράσθη. Πρὸ τινων ἐτῶν ἐν Ἀθήναις εὐφυῆς ἀνὴρ καὶ δεξιὸς
λογογράφος ἐξέφερε γενικὴν προγραφὴν κατὰ πάντων συλλήβδην τῶν
ποιητῶν τοῦ ἔθνους, οὗς ὁμόθυμος ἡ κοινὴ γνώμη ἀνεγνώρισε καὶ ἐνε-
στερνίσθη. Πάντες ἐξεπλάγημεν τότε διότι ἤκούσαμεν ἐτυμηγορίαν ἀσυ-
νεῖδητον καὶ ἐλαφράν, ἀνατρέπουσαν ἐρριζωμένους μακρῶν χρόνων πεποι-
θήσεις, τὰς ὁποίας ἐν τούτοις καὶ σοφοὶ τῆς Δύσεως λογογράφοι, ἀσχα-
λούμενοι περὶ τὴν νεωτέραν ἐλληνικὴν γλῶσσαν ἐκθύμως ἀπεδέχθησαν.
Τὰ γνησιώτερα ἄνθη τῆς ἡμετέρας ποιήσεως, τὰ ψαλλόμενα μελωδικῶς
ἀπὸ τῆς ποιμενικῆς καλύβης μέχρι τῆς κομψοτέρας ἐλληνικῆς αἰθαύσης,
ἀδιαφόρως ἂν τὰ συναδεύῃ ὁ αἶσλος ἢ τὸ κλειδοκύμβαλον, ἐχαρακτηρί-
σθησαν ὡς κακόζηλα καὶ κακόηχα στιχουργήματα. Ποῖος ἄρα εἶνε ὁ
σκοπὸς τῆς οὕτω ἀποφαινομένης κριτικῆς; Δύναται ἀσθενὲς πνοὴ ἀνέμου
νὰ σθέσῃ ζωηρὰν πυράν, ἥτις ἐθέρμανε γενεὰς δύο ἀνθρώπων; Δύναται

ἡ κρίσις ἐνὸς νὰ εἶνε ὀρθότερα τῆς ὁμοθυμοῦ γνῶμης ὅλου ἔθνους ; Τὸ ἔθνος αὐτό, τοῦ ὁποῖου οἱ ποιηταὶ τοῦ διηρημήνευσαν τοὺς πόθους, τὰς τύχας, τὰς τάσεις, οὕτινος ἀπετύπωσαν τὴν ἰδιάζοντα χαρακτῆρα, περιέβαλεν αὐτοὺς διὰ τῆς λατρείας του καὶ τοὺς ἐκάλεσεν ἐθνικοὺς ποιητάς. Ὁ σκοπὸς ἦτο ἄρα γε ν' ἀνατραπῶσιν αἱ τέως πεποιθήσεις ; Τὰ ἐλατήρια τῆς τοιαύτης προγραφῆς πρέπει ν' ἀναζητηθῶσιν ἀλλαχοῦ. Ἐπρόκειτο νὰ πολεμηθῇ εἰς ἐν τῇ φιλολογίᾳ ἀντίπαλος, πρὸ μικροῦ μόλις γράψας κριτικὴν μελέτην ἐπὶ τῆς ἑλληνικῆς ποιήσεως καὶ ἰδίᾳ ἐπὶ τῶν ἔργων δημοφίλου τοῖς Ἑλλήσι ποιητοῦ. Ἐδεῖ ν' ἀποδειχθῶσιν ἐσφαλμέναι αἱ θεωρίαι του, καὶ δὲν ἠδύνατο νὰ ἐπιτευχθῇ τοῦτο εἰμὴ διὰ τοσούτῳ πρωτοτύπου ἐτυμηγορίας.

Ἀλλὰ δὲν γράφεται οὕτω ἡ κριτικὴ, οὔτε τόσον εὐτελὴς εἶνε ὁ προορισμὸς τῆς. Αἱ τοιαῦται ἀπόπειραι, ὅσον δῆποτε εὐφρεῖς, ὅσον δῆποτε πρωτότυποι καὶν ὑποτεθῶσιν, ἐξυπηρετοῦσιν ἴσως τὴν ἑξαψιν μιᾶς στιγμῆς, ἀλλ' ἐκλείπουσι μετὰ τοῦ πάθους, ὅπερ τὰς προῦκάλεσεν. Ὅποτε καὶ τὰ ἑλληνικὰ γράμματα ἀξιοθῶσι μᾶλλον ἐπισταμένης μελέτης, θ' ἀποκατασταθῇ βεβαίως εἰς τὸ προσῆκον ἡ ποιητικὴ παραγωγὴ τῆς νεωτέρας Ἑλλάδος καὶ ἡ λήθη θὰ παρασύρῃ πολλοὺς οὓς πρόσκαιρος ἐνθουσιασμὸς ἀνεκήρυξεν. Ἀλλ' ἡ ποίησις, ἡ ἐκ τοῦ γνησίου ἑλληνικοῦ πνεύματος ἐκπηγάσασα, ἡ διερμηνεύσασα τοὺς παλμοὺς τοῦ ἔθνους, θὰ ζήσῃ, ὅπως ζῇ ἡ ἀλήθεια, ἐξ ἧς ἠρύσθη τὰς ἑαυτῆς ἐμπνεύσεις.

Τὸ θέμα τὸ ὁποῖον ἀπετέλεσε τὴν πραγματείαν, δι' ἧς ἐθάρρησα νὰ ἐπασχολήσω ὑμᾶς, εἶνε ἐκ τῶν ἀξιουμένων πολλῶ βαθυτέρας καὶ ἐπιστημονικωτέρας μελέτης. Ὡς πρὸ τινῶν ἡμερῶν λίαν ὀρθῶς παρατήρησεν ἔγκριτος τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἐφημερίς, γράφων τις περὶ ποιήσεως καὶ κριτικῆς, δύναται νὰ πραγματευθῇ τὸ θέμα τοῦτο ὑπὸ διαφόρους ἐπόψεις. Μὴ ἔχων ἀτυχῶς εἰς τὴν ἐμὴν διάθεσιν εἰμὴ μόνον τὸν χρόνον, ὃν μοι ἐπιτρέπουσιν ἄλλας πνευματικὰς ἐνασχολήσεις αἱ συνήθειαι ἐργασίας μου, ἐπιθυμῶν δ' ἐξ ἄλλου ν' ἀνταποκριθῶ εἰς τὴν φιλοφρονησάτην παρόρμησιν τοῦ κυρίου Προέδρου, τοῦ τιμῶντός με μετὰ τῆς εὐγενοῦς φιλίας του, ἐπραγματεύθην τὸ θέμα, τὸ ὁποῖον προῦκήρυξα, ὑπὸ μίαν αὐτοῦ ἑποψιν τὴν ἀπλουστεράν καὶ τὴν μᾶλλον ἴσως τοὺς πλειοτέρους ἐνδιαφέρουσάν. Εἶχον ἄλλως τε ὑπ' ὄψιν μου ὅτι ἀποτεινόμενος πρὸς κοινόν, ὁποῖον, εἶνε τὸ συρρέον ἐν τῇ αἰθούσῃ τοῦ πρώτου ἐκ τῶν Ἑλληνικῶν Συλλόγων οὐδένα εἶχον νὰ φωτίσω, οὐδένα νὰ διδάξω τι νέον καὶ ἄγνωστον. Ὅσα εἶπον πάντες τὰ ἐγνωρίζετε ἐκ τῶν μέχρι τοῦδε πνευματικῶν ὑμῶν ἐνασχολήσεων ἠθέλησα ἀπλῶς καὶ μόνον νὰ συγκεντρώσωμεν ὁμοῦ ἐπὶ βραχὺ τὰς ἐντυπώσεις μας, ἄνευ ἀξιώσεως ἄλλης, καὶ ὑπὸ τύπον ἐντυ-

πώσεων μόνον. Ἡ ποίησις πρὸς πάντας ἡμᾶς παρέσχε τὰ εὐεργετικά δῶρά της, λαλοῦσα τὴν γλῶσσαν, ἥτις εἶνε ἱκανὴ νὰ ἐνθουσιᾷ, νὰ φαιδρύνῃ, νὰ συγκινῇ νὰ παρηγορῇ καὶ νὰ φανατίζει. Ἡθέλησα ν' ἀναμνησθῶμεν ὁμοῦ τῶν στιγμῶν, καθ' ἃς ἐφυλλομετρήσαμεν τὰ ἀριστουργήματα τῆς ποιητικῆς παραγωγῆς, καὶ συγκεντρούμενοι εἰς ἑαυτοὺς ἐζητοῦμεν νὰ πεισθῶμεν ὅτι ὅσα μᾶς ἔλεγεν ἡ ποίησις εἶχον ἀληθῶς ἐν ἡμῖν τὴν ἀπήχησίν των. Ποσάκις ἐδυσφορήσαμεν ὅτι ὁ ποιητὴς ἐξέφρασε διανόημα, τὸ ὁποῖον πολλάκις μᾶς κατέλαβε καὶ ἐν τούτοις δὲν ἠδυνήθημεν, ὥς αὐτός, νὰ ἐξωτερικεύσωμεν; Ποσάκις ἐν αὐτῷ ἀνεγνώρισamen πλήρη καὶ τελείαν τὴν ἡμετέραν εἰκόνα; Ἰδοὺ ἡ πρώτη ἐμφάνις τῆς κριτικῆς, πρὶν ἢ διατυπωθῇ ὑπὸ μορφὴν ἐπιστημονικωτέραν εἰς τὰ συγγράμματα τῶν ἐξ ἐπαγγέλματος τεχνοκριτῶν.

Εὐγ. Γ. Ζαλοκώστας.

Ἡ ΕΝ ΑΡΓΕΙ ΣΦΑΓΗ ΚΑΤΑ ΤΟ 1833

Ζ'

Ὁκτὼ καὶ πεντήκοντα παρῆλθον ἤδη ἔτη ἀπὸ τῆς ἀπαισίας ἡμέρας, ἐσάρωσεν ὁ χρόνος τὸ πλεῖστον τῆς γενεᾶς ἐκείνης καὶ οἱ ἐπιζῶντες διατηροῦσιν ἔτι μελαγχολικὴν τὴν ἀνάμνησιν τῆς τρομερᾶς σφαγῆς, ἣν ἀποκαλοῦσι κοινῶς καιρὸν τῶν Φραντσέζων. Τὸ συμβάν ἐβύθισεν εἰς πολυχρόνιον πένθος τὴν πόλιν τοῦ Ἀργους καὶ ἐνέπλησεν αὐτὴν ἀπεχθείας καὶ φρίκης πρὸς τὸ ὄνομα τῶν Γάλλων, διότι ὑφ' οὓς ὄρους ἔλαβον χώραν αἱ τραγικαὶ σκηναί, οὐδ' ἐπὶ Τουρκοκρατίας, οὔτε κατὰ τὰς περιπετείας τοῦ Ἀγῶνος εἶχεν ἴδει ἡ πόλις παρομοίαν συμφοράν.

Ἀλλ' ἡ εἰδήσις τῆς σφαγῆς αὐτῆς, μεταδοθεῖσα διὰ τῆς φήμης, συνέκίνησε βαθέως καὶ ὅλην τὴν Ἑλλάδα καὶ κατετάραξε τὴν ἐθνικὴν συνείδησιν, ἐξήγειρε δὲ αὐτὴν κατὰ τῶν ἐν Ναυπλίῳ Συναγματολογῶν, οἵτινες ἦσαν οἱ ἠθικῶς ὑπεύθυνοι τοῦ δράματος. Διότι κατέστη πλέον ἐναργές, ὅτι οὗτοι, ὅπως διατηρήσωσιν εἰς χεῖράς των τὴν κυβέρνησιν τῆς χώρας μέχρι τῆς ἐλεύσεως τοῦ βασιλέως καὶ φοβούμενοι τὴν ἐπικράτησιν τῆς ὑπὸ τὸν Θ. Κολοκοτρώνην ἰσχυρᾶς Στρατιωτικῆς Ἐπιτροπῆς, εὗρον πολιτικὸν συμφέρον νὰ καταλύσωσιν αὐτὴν ὡς τάχιστα· ἐξ ἐσχάτης δὲ ἀρχομανίας καὶ ἀδυναμίας, μετεχειρίσθησαν καταχθονίως τὰς γαλλικὰς λόγχας, αἵτινες ὁμῶς δυστυχῶς ἐβάφησαν εἰς τὸ αἷμα τῶν ἀθῶων Ἀργείων.

Ἦτο; φαίνεται, τόσῳ μεγάλῃ ἡ ἐξέγερσις τῆς κοινῆς γνώμης καὶ τόσῳ